

Kortedalaprojektet

Förortsförnyelse i samverkan mellan forskare och kommunala tjänstemän

Lena Jarlöv

Bostadsplanering, CTH

I artikeln presenteras ett pågående forskningsprojekt "Lokalutveckling i Kortedala". Speciellt diskuteras medborgardeltagandets möjligheter och problem vid förnyelse av bostadsområden.

Presentation

Projektet "Lokal utveckling i Kortedala" är ett samverkansprojekt mellan Göteborgs universitet, Chalmers tekniska högskola och Göteborgs kommun. Det startade i januari 1985, efter ett par års programarbete, och finansieras till lika delar av kommunen och Byggforskningsrådet. Arbetet utförs av forskare och kommunala tjänstemän och kommer under 1988 att utmynna i en lokal utvecklingsplan för Kortedala och i ett antal forskningsrapporter.

Inledning

Varför anses begreppet aktionsforskning så opassande på många håll i det svenska forskarsamhället idag? Så opassande att ett projekt med så uppenbara inslag av aktionsforskning som detta, i programmet, av taktiska skäl, måste kallas "tillämpad planeringsforskning"!

Hur kan man beskriva och värdera den kunskap, som under en planeringsprocess genom forskares medverkan direkt överförs till de deltagande tjänstemännen utan omvägen över forskningsrapporter?

Sådana frågor känns angelägna för oss forskare, som nu står inför avrapportering av detta komplicerade och mångbottnade planerings- och forskningsprojekt, som både har inneburit traditionell planering och varit ett planeringsexperiment och har inslag av såväl traditionell forskning som aktionsforskning, envetenskap, mångvetenskap och tvärvetenskap.

Denna artikel beskriver huvuddragen i projektet, som inom sig rymmer flera skilda problemställningar, vilka tar sin utgångspunkt i olika teorier och behand-

Olika miljöer i Kortedala - en mjuk och lummig, en hård och sliten.

las med olika metoder. Forskningen bedrivs av fyra forskare från olika discipliner - arkitektur/bostadsforskning, etnologi, kulturgeografi och sociologi.

Den bild jag här presenterar är ofullständig såväl vad beträffar teorier och metoder som resultat så till vida att redovisningen sker från min - arkitekten/bostadsforskarens - synvinkel. Ett halvårs arbete återstår, en för oss forskare viktig tid eftersom den uteslutande ska ägnas åt tankearbete och skrivande till skillnad från de tre föregående åren, där tid och kraft delats mellan aktion och forskning. (De flesta av oss arbetar halvtid i projektet). De olika specifika forskningsproblem, som bearbetas inom projektet av de olika forskarna var för sig, kommer att kunna ge stoff till särskilda artiklar i ett senare skede. Jag kommer här bara att gå närmare in på den fördjupningsstudie som jag själv arbetar med.

Mål och medel

Projektets viktigaste *planeringsmål*, så som vi forskare och tjänstemän i arbetsgruppen har tolkat det, är att åstadkomma en förnyelse av 50-talsstadsdelen Kortedala under maximalt inflytande av invånarna.¹ Dess viktigaste *forskningsmål* är att utifrån erfarenheterna i projektet formulera generell kunskap om och för stadsförnyelse under medborgarinflytande.

Medlet för att uppnå dessa mål är att i praktiken pröva en *annorlunda - decentraliserad, sektorsövergripande - planeringsprocess under medverkan av forskare*.

Konkret innebär detta att ett lokalkontor har inrättats i stadsdelen. Det är bemannat av tjänstemän från flera olika förvaltningar: stadsbyggnadskontoret, fastighets-, fritids- (inklusive park-) och socialförvaltningarna och av forskarna.

Forskarnas uppgifter

Vad kan forskare göra i ett sådant projekt? Vi kan urskilja tre olika typer av uppgifter:

- * Att bistå tjänstemännen med kunskap *för* planeringen
- * Att söka långsiktigt användbar kunskap *för* lokal förnyelseplanering
- * Att forska *om* planeringsprocessen

Vad innebär det?

Kunskap för planeringen

Är det överhuvudtaget möjligt att få fram forskningsresultat som går att implementera i en planeringsprocess som pågår samtidigt som forskningen? Det är givetvis mycket problematiskt men man bör ändå inte underskatta möjligheten att även genom preliminära forskningsresultat *öka* den i många fall bristfälliga kunskap om människors vardagsliv och deras önskemål i anknytning till bostad och närmiljö som finns tillgänglig för planerare, särskilt i ett lokalt perspektiv. Att genom ytterligare kunskap påverka och förändra den verklighetsbild som man som människa bär med sig från sina egna livsvillkor, vare sig man är kommunal tjänsteman eller forskare, är en ständigt aktuell och angelägen uppgift². Likväl kommer naturligtvis en stor del av den kunskap som vår forskning i Kortedala alstrar, att bli tydlig och användbar först i samband med slutrapporteringen av projektet och också senare, genom uppföljning av vissa frågor efteråt.

Förutom den nya kunskap, som kommer fram genom forskningen, om människorna i Kortedala, om deras livsvillkor och önskingar och om deras förhållningssätt till sina hem - en av de viktigaste relationer mellan människa

och arkitektur som vi känner - besitter också var och en av oss forskare, som deltar i projektet, en kunskapsmassa, som direkt kan användas i planeringsprocessen. Vi kan genom våra annorlunda kunskaper och synsätt initiera åtgärder i planeringsprocessen, som genomförs av tjänstemännen, vi kan ifrågasätta och få dem att ompröva ställningstaganden och vi kan bevaka och lyfta fram frågor, som hamnar mellan tjänstemännens stolar.

Vi kan urskilja tre olika typer av uppgifter för forskarna i arbetet att få fram kunskap för planeringen:

1. Genom enkäter och intervjuer öka kunskapen om människorna i stadsdelen och deras livsvillkor och livsformer.
2. Genom att delta i och ibland initiera kommunikationen mellan stadsdelens invånare och tjänstemännen, t ex genom möten i olika grupper, mottagning på lokalkontoret, studiecirklar, arbetsgrupper kring konkreta frågor och pressinformation.
3. Tillämpa våra medhavda och efterhand erhållna kunskaper för att initiera åtgärder i planeringsprocessen, införa nya eller kompletterande synsätt, bevaka och trycka på så att frågor, som vi uppfattat som viktiga för invånarna, drivs. Erich Büchert skriver i *Velfaerd, levevilkår, livskvalitet... Et teoretisk bidrag til levevilkårforskningen*³ om tre dimensioner, som kan studeras i forskningen om människors livsvillkor eller livsformer - den objektiva, den subjektiva och handlingsdimensionen. Var och en av dessa dimensioner kräver sina egna metoder.

Den objektiva dimensionen kan studeras genom officiell statistik, enkäter, intervjuer och observationer - ekonomi, familjestorlek, arbete, utbildning, bostadsstorlek, innehav av bil och fritidshus etc. Också inte direkt mätbara förhållanden, som organisationsstruktur, politisk struktur mm kan studeras på detta sätt.

Den subjektiva dimensionen gäller människors egna erfarenheter av sina livsvillkor - nivån på subjektiv behovstillfredsställelse, förväntningar, normer och värderingar men också deras medvetenhet om objektiva handlingsmöjligheter. Den subjektiva dimensionen studeras genom djupintervjuer med individer, som väljs ut i populationen efter olika kriterier.

Handlingsdimensionen kan studeras genom studier av människors handlingsberedskap, handlingsutrymme och verkliga handlingar i olika situationer.

Våra studier av invånarna i Kortedala gäller i första hand den objektiva och den subjektiva dimensionen. Handlingsdimensionen har vi inte gjort till föremål för några systematiska studier, men i de konkreta fallstudier som vi gör, t ex ombyggnaden av ett bostadshus, anläggandet av koloniträdgårdar och småhusområden liksom i studiecirklar finns den med som en aspekt.

Att forska om planeringsprocessen

Här har vi ett klassiskt dilemma - att forska om en process där man själv deltar. Vi kan ändå konstatera att detta intima sätt att som forskare arbeta tillsammans med en agerande part och i en kontinuerlig process påverka denna parts agerande och samtidigt själv bli påverkad av den andra parten och av ytterligare parter, som påverkar processen eller blir utsatta för dess konsekvenser, är ett unikt sätt att få insikt i en process. Uppgiften för oss forskare är nu att försöka omsätta denna insikt till generell kunskap. Eftersom det rör sig om ett enda försök, som är litet och marginellt i förhållande till den traditionella planeringsstrukturen och med ett mycket begränsat antal deltagande tjänstemän, kommer deltagarnas individuella egenskaper att väga lika tungt som den struktur vari de ingår. Vad man kan göra är att formulera hypoteser om hinder och möjligheter för en bättre planeringsprocess i bemärkelsen mer lyhörd för invånarnas intressen än den traditionella.

Problemställningar och teorier

Detta sätt att bedriva forskning skiljer sig markant från det vanliga. Det är svårt att strukturera och bedriva arbetet enligt vedertagen forskningsmetodik. En ständig "input" av data pågår och nya intressanta forskningsproblem, som det är svårt att värja sig från, dyker ständigt upp. Samtidigt vet vi att vi måste begränsa oss till vissa frågeställningar. Det finns en uppenbar risk i denna typ av projekt att hemfalla åt en ytlig och fragmentarisk behandling av många frågor i stället för en djup och allsidig behandling av några få. I den mån vi trillar i fällan kan anföras till vårt försvar att nyfikenhet är en sund och värdefull egenskap hos forskare, att detta tillfälle till kunskap och insikt i frågor, som närheten till praktiken och till aktörer och intressenter i planeringsprocessen ger, är unikt och måste fångas i flykten och att solidariteten med de människor, som vi har åtagit oss att företräda, gör att andra frågor kommer att framstå som mer angelägna än de som formulerades före projektstart. Programmet var dock formulerat så att det utan alltför stora avsteg var möjligt att låta verkligheten och de faktiska förändringar, som har skett i stadsdelen efter programskrivningen, styra inriktningen av arbetet.

En gemensam teoriram för hela projektet, som skulle ha kunnat utgöras av en likartad uppfattning om människan, samhället och planeringens förutsättningar, hade givetvis varit önskvärd, men finns inte bland forskarna. Forskargruppen utsågs efter andra principer och en sådan teoriram kan inte konstrueras fram. Antingen finns den och kan då formuleras och struktureras eller också finns den inte och då hjälper inga konstruktioner. De teorier och teoriansatser som finns ligger på en annan nivå och är knutna till specifika forskningsproblem inom projektet.

Den huvudfråga jag arbetar med vid sidan av dokumentation och analys av projektet som helhet är: Varför är det så viktigt att ta hänsyn till människor, som bor i husen vid ombyggnad? Frågan kan förefalla banal, men har visat sig vara mycket adekvat och angelägen, eftersom det just är bristen på hänsyn till hyresgäster och bristen på verklig förståelse hos både bostadsföretag och hyresgästförening för att hänsyn *är* viktig, som är ett av de tydligaste problemen för många invånare i Kortedala idag. Följdfrågor är: Varför är det så viktigt för somliga människor och inte andra att bo kvar i samma lägenhet vid en ombyggnad? Vad finns det för samband mellan förhållningssättet till hemmet och andra faktorer i livet - arbete, ålder, boendetid, kön, klasstillhörighet? Vad betyder hemmet för människor i skilda livsformer? Hur förhåller sig inställningen - förhållningarna eller förhoppningarna - inför en ombyggnad till inställningen efteråt, när man flyttat tillbaka eller till annan bostad?

Detta är frågor med många dimensioner. Några kan man få praktiska, enkla och mätbara svar på, andra kräver djuppsykologiska insikter och tolkningar. Med min bakgrund som arkitekt och forskare om relationen människa-miljö eller människa-arkitektur, där tyngdpunkten alltmer kommit att förskjutas till den mänskliga delen av detta samspel, finns naturligtvis stora begränsningar i mina möjligheter att ge mig in på de djuppsykologiska delarna av detta forskningsproblem, men det hindrar inte att jag tror mig kunna öka kunskapen om frågeställningen. Den forskningsväg jag går är en helt konventionell forskningsprocess. Den kan beskrivas som en vandring från teoretiska insikter via begrepps- och hypotesbildning till nya teoretiska ansatser, nya hypoteser eller "gissningar", mer välgrundad begreppsbyggnad och till en mer välgrundad teori - allt under ständigt inflöde av data - spontant inkommande och aktivt införskaffade genom mina egna och forskarkollegornas intervjuer. Hur långt jag kommer att hinna på denna väg, som av vetenskapsteoretiker benämns begreppsligt (teoretiskt)-induktiv vet jag inte idag⁴. Den har hittills fört mig från teoretiska insikter om människan i det industrialiserade samhället, formade med hjälp av klassiker som Mumford och humanistiska marxister som Fromm, Marcuse, Marcovic m fl⁵, till preciseringar av begreppet bostad, betecknande ett fysiskt fenomen, till begreppet hem, som uttrycker ett förhållande mellan människa och arkitektur såväl i tiden som i rummet och där andra boende i samma hus eller trappuppgång, liksom minnen och associationer kan ingå som integrerade delar⁶. Ytterligare teoretiska influenser har jag fått från Thomas Højrup, som lyfter fram livsformsbegreppet som centralt för att förstå förhållandet mellan olika element - arbete, fritid, boende osv - i de mänskliga levnadsvillkoren⁷.

En hypotes som jag för närvarande arbetar utefter är att hemmet betyder mer för människor i arbetarlivsformen, som har ett instrumentellt förhållningssätt till arbetet (eller har haft under sin verksamma tid) än för människor i andra livs-

former. Om man har bott under lång tid i samma bostad har den kommit att utgöra den viktigaste plattformen för självbestämmande och autonomt handlande, varför påtvingade förändringar av bostaden upplevs som intrång i den personliga integriteten⁸. Detta kan i och för sig också gälla kvinnor, som är eller varit gifta med män, som har eller har haft arbetet som den viktigaste plattformen för autonomt handlande, men som själva har haft hemmet som sådan plattform. En komplicerande faktor är att ett fritidshus i vissa fall har övertagit rollen som den arena där det autonoma livet utspelar sig⁹.

En annan hypotes är att ensamma, äldre människor, med maken död och barnen utflyttade, som har den viktigaste delen av livet bakom sig och därmed omformad till minnen, är särskilt sårbara för påtvingade förändringar av hemmet, som ju är bäraren av deras minnen - den verklighet som för dem är verkligare än den i sinnevärlden existerande verkligheten.

En tredje, pragmatisk, hypotes är att det bland hyresgäster, också bland dem som bott länge i en lägenhet, finns en grupp som *vill* flytta, såväl inom huset eller området som till en annan stadsdel, som ser det som ett led i en "boendekarriär" - en möjlighet till förnyelse eller en önskad förändring av något slag. Denna grupp utgör den konstruktiva möjligheten för fastighetsägaren att bygga om och åstadkomma förändringar av lägenhetssammansättningen utan att våldföra sig på de hyresgäster, som vill behålla sitt hem relativt oförändrat.

En fjärde hypotes är att hyreshöjningen i samband med ombyggnad är en reell orsak till att många hyresgäster väljer att flytta fastän de egentligen skulle vilja bo kvar. Detta har ett starkt samband med storleken på det kommunala bostadstillägget för pensionärer (KBT), som är lågt i Göteborg. En hyreshöjning kan därför för ett pensionärspar betyda att de ställs inför valet att flytta eller sälja bil eller sommarstuga vilket skulle innebära en påtaglig förändring av deras levnadsvillkor. En rejäl höjning av KBT skulle alltså innebära ett minskat motstånd hos hyresgästerna mot ombyggnad.

De övriga forskarnas fördjupningsstudier gäller för sociologens del sociala nätverk, för etnologens del lokal identitet och livsformerna i stadsdelen i ett förändringsperspektiv, 1950-tal - 1980-tal, och för kulturgeografens del förutsättningarna för lokalt näringsliv.

Resultat av projektet - Har ett ökat medborgarinflytande uppnåtts?
Statsvetaren Ulf Bengtsson gör en utvärdering av projektet i form av en före- och efterenkät till 500 kortedalabor och lika många i referensstadsdelen Södra Biskopsgården¹⁰. Han lägger tyngdpunkten vid frågor om människors deltagande i politisk verksamhet och deras subjektiva upplevelser av kontakter med myndigheter och möjligheter att påverka. Han ställer också frågor om deras inställning till stadsdelen före och efter projektet och jämför de två stadsdelarna

med andra delar av Sverige. Han behandlar också andra typer av aktiviteter som har som syfte att påverka kommunala beslut. Således begränsar han inte sin undersökning till deltagande inom det nuvarande representativa systemet utan tar också upp olika former av direkt deltagande.

Liksom Kerstin Bohm i sin bok "Med- och motborgare i stadsplanering"¹¹ diskuterar Ulf Bengtsson frågan om medborgardeltagande som en legitimitets-skapande åtgärd. Kerstin Bohm ställer frågan om medborgardeltagande överhuvudtaget är möjligt. För att svara på den frågan gör hon en historisk genomgång av medborgardeltagandets villkor i stadsplaneringen och konstaterar att i vår typ av samhälle, det kapitalistiska, har en typ av medborgardeltagande alltid funnits - det deltagande som grundar sig på ägande. Vad frågan gäller är de egendomslösas möjligheter till inflytande. Kerstin Bohm urskiljer två förhållningssätt till stadsplanering, som kommit till uttryck i de senaste decenniernas proteströrelser, t ex "Alternativ stad" och "Slaget om almarna i Kungsträdgården".

Den ena riktningens företrädare vände sig mot stadsplanerarna, teknokraterna, som de menade styr utvecklingen av miljön med sin tekniska planering och sitt stordriftstänkande. Den andra riktningen angrep i stället kapitalismen och ansåg att fysisk planering var en illusion och att planerare var kapitalets lakejer. Kerstin Bohm pekar också på hur tankarna om medborgardeltagande kommit att fångas upp i planeringsapparaten och integreras i den av olika skäl. Ett tydligt motiv till detta har varit legitimeringsintresset. Protesterna har setts som ett tecken på en legitimeringskris, på att medborgarna inte längre uppfattar den politiska ordningen och den offentliga administrationen som rättvis och rättfärdig. Genom att få med medborgarna i planeringen hoppas den statligt-kommunala apparaten på att legitimera sin verksamhet.

En kommunal tjänsteman, som formulerade delar av programmet till Kortedalsprojektet, men inte själv deltar i projektarbetet, använde legitimitetsbehovet som ett motiv för projektet, men visar i sin analys av begreppet att han lägger in avsevärt mycket mer än det skenbara medborgardeltagande, som Kerstin Bohm syftar på. De tjänstemän och forskare, som genomför projektet, har en klar ambition att så långt som möjligt ta ställning *för* invånarna och hänsyn till deras önskemål, där det går att urskilja dem som någorlunda samstämmiga och inte nämnvärt inbördes motstridiga.

Blir då detta medborgardeltagande i praktiken något annat än en legitimeringsprocess i den bemärkelse Kerstin Bohm avser? I vissa frågor har det visat sig att medborgarinflytandet kommer till korta inför bostadsföretagens ekonomiska tänkande i kombination med finansieringsförordningar, normer och lagar, trots att de kommunala tjänstemännen i arbetsgruppen med stöd av forskarna mobiliserar alla sina resurser för invånarnas sak. I de fallen blir det emel-

lertid knappast frågan om någon legitimering. Effekten på de berörda invånarna kan vara emancipatorisk, dvs vissa motsättningar och orättvisor i samhället blir tydliga för dem med politisk eller annan handlingsberedskap eller handling till följd. För andra kan denna erfarenhet av misslyckat engagemang i planeringen av den egna livsmiljön leda till svikna förhoppningar, desillusion och resignation, vilket är allvarligt.

Har man som forskare rätt att medverka till att människor utsätts för detta? Vi menar att det är oundvikligt. Om forskare från början måste garantera en önskvärd utgång för sina experiment vore all försöksverksamhet omöjlig. Naturligtvis måste man vidta alla tänkbara åtgärder för att försöket ska lyckas och i fall som dessa så tydligt som möjligt klargöra riskerna att misslyckas för de medverkande personerna.

Den fråga där invånarnas möjligheter till påverkan har visat sig allra sämst gäller den stora och för dem så angelägna frågan om ombyggnad av bostadshusen och därmed vad som händer med deras egna hem.

Där tycks de rådande strukturerna inom bostadsföretag och hyresgästförening i kombination med finansieringssystem och lagar vara en oåtkomlig pakt som varken forskare eller kommunala tjänstemän, var för sig eller i förening, rå på. Än mindre hyresgästerna själva. Vi kan inte rå på den, men som forskare kan vi studera den och beskriva den och göra motsägelserna tydliga. Det finns nämligen inom den statliga bostadspolitiken stora dolda motsägelser. Eftersom det gäller politiska beslut finns det möjligheter att dessa på sikt ska kunna påverkas om motsägelser i förutsättningarna uppdagas.

En sådan motsägelse finns inbyggd i begreppet *kvarboende*. Alla är eniga om att kvarboende är något viktigt och positivt. Man tänker sig då, med vanligt sunt bondförnuft, att det handlar om att få bo kvar där man bor, i sitt hem. Men så är inte längre fallet. När detta begrepp lyfts fram som en målsättning i social- och bostadspolitik och blivit ett honnörsord har dess betydelse samtidigt urholkats. Det betyder inte längre att bo kvar i sitt hem, det betyder i praktiken att erbjudas bostad i samma område eller stadsdel, ofta till betydligt högre hyra¹². De ombyggnadsprocesser, som idag med stöd av statlig finansiering och statliga lagar om tillgänglighet mm genomförs med begreppet kvarboende som ledstjärna, innebär obönhörligt att många människor, ofta äldre, mot sin vilja måste bryta upp från sitt hem, att under lång tid framvuxna relationer mellan människor och mellan människor och arkitektur brutalt omintetgörs¹³. En ännu mer spektakulär innebörd av ordet kvarboende, som ofta förekommer i samband med planering för särskilda grupper som äldre och handikappade, är boende i egen bostad i motsats mot boende på institution.

Ett annat motsägelsefullt förhållande, som hänger ihop med det ovan diskuterade och som också blir tydligt vid ett fördjupat studium av den pågående för-

nyelseverksamheten i Sverige är, att samma statliga stöd används till förnyelse av miljonprogramsområden med en klar inriktning att bygga upp och stärka sociala nätverk och motverka omflyttningar som till genomgripande ombyggnader av såväl äldre bostadshus som miljonprogramsområden, där konsekvenserna blir stora med omflyttningar och därmed sönderslitning av sociala nätverk och av relationer mellan människor och arkitektur.

Kerstin Bohm ser i sin analys av medborgardeltagandets villkor att den verkliga produktionen av byggd miljö till stor del kommer till under inflytande av de ägande grupperna i samhället. Den planering som ändå sker kan karakteriseras som en slags förhandling mellan kapitalägarna och samhällets representanter. Det är i denna förhandlingssituation som det skulle kunna finnas ett utrymme för medborgarinflytande. Hon skriver:

"Planlösningsförslag har alltid utarbetats i samarbete och dialog med markägare, företagare, fastighetsägare osv. Medborgardeltagande innebär egentligen ingenting annat än att den icke egendomsägande delen av befolkningen inbjuds att vara med om att genom dialog utveckla stadsplanetänkandet. Jag menar också att dialogen kan göra planeringens kunskapsunderlag djupare och rikare genom att de berörda kan argumentera för sina behov och intressen på samma vis som den egendomsägande delen av befolkningen tidigare kunnat göra" (sid 125ff).

Dessbättre har vi också några exempel på att medborgardeltagandet i projektet har lett till positivt resultat för de deltagande. Än så länge är dessa exempel få och små; de gäller lekplatser, odlingslotter, bänkar, gångbanor och liknande. Det finns emellertid också förslag som är under arbete och där vi ännu inte sett resultatet, men är förhoppningsfulla; det gäller anläggning av en stadspark, ett koloniområde och byggande av småhus med viss förtur för kortedalabor.

I Kortedalaprojektet pågår några olika delprojekt där olika vägar till medborgarinflytande prövas:

Ställföreträdande medborgarinflytande. Projektgruppen tar på sig uppgiften att driva frågor, som kortedalaborerna i enkäter, intervjuer, på möten och besök på lokalkontoret visat att det finns ett starkt intresse för. Detta är egentligen inget nytt sätt att bedriva stadsplanering på - det har att göra med kommunens storlek och finns med som ett syfte i den decentralisering av kommunala förvaltningar i större kommuner som nu pågår i hela Sverige - också i Göteborg har beslut fattats att stadsdelsnämnder ska införas.

Ett exempel där sådant ställföreträdande agerande från projektgruppens sida har lett till en mobilisering av invånarnas handlingsberedskap är planeringen av några småhusområden i stadsdelens utkanter. Indikationer på ett stort intresse för småhus bland kortedalaborerna framkom i den enkät, som gjorts inom pro-

jektet. När planskisserna över småhusbebyggelsen kommit till invånarnas kännedom via press och informationsblad från projektet, ledde detta till en mycket stor mängd besök på lokalkontoret och telefonsamtal från invånare i stadsdelen. De ville ställa sig i kö för att få småhus, trots att någon sådan kö aldrig omnämnts från projektets sida eftersom vi saknar formella möjligheter att fördela dessa småhus, om de kommer till stånd. Människor vill då veta hur de ska bära sig åt, vilka möjligheter i form av sparbanksköer etc det finns. Det passiva informationsmottagandet har övergått i ett aktivt sökande efter utvägar, alltså till handling.

Vid sidan av oron för bostadsbolagens ombyggnadsplaner är småhusintresset den fråga som föranleder flest besök och telefonsamtal till lokalkontoret. Detta illustrerar den starka lokala förankring som finns hos en stor del av Kortedalas invånare - en oskattbar positiv kraft att bygga en lokal utveckling på.

Här uppkommer nu en mycket delikat konflikt, som ligger inbyggd i allt lokalt arbete i en stadsdel som ingår i en större region - konflikten mellan lokalt och regionalt. Ur lokal synvinkel och i enlighet med projektets mål att fånga upp lokala intressen och arbeta för att tillgodose dem är det självklart att nya småhus i stadsdelen, som dessutom inkräktar på invånarnas uppskattade grönområden, skall användas för att ge möjlighet åt Kortedalas barnfamiljer att bo kvar i stadsdelen, där många av dem vuxit upp och har gamla föräldrar boende o s v. Ur regional eller kommunal synvinkel anses det däremot mycket tvivelaktigt om den kommunala jämställdheten ska sättas ur spel, om vissa grupper ska kunna tränga sig före andra göteborgare, som kanske stått i bosparandekö hos en bank i många år för att få ett småhus. För ögonblicket är läget sådant att den s k tomt- och småhuskommitté, som finns i fastighetsnämnden, uttalat sig för att när ärendet väl kommer in i form av en plan så kommer man att se positivt på att upplåta en tredjedel av husen med förtur till kortedalabor, efter vissa kriterier. Hur dessa kriterier ska se ut och vem som ska bestämma vilka hushåll som ska komma ifråga för småhus diskuteras f n inom projektet.

Det är mycket troligt att frågor som dessa - det oväntat stora intresset för småhus hos kortedalaborna och den därur följande konflikten mellan lokalt och regionalt - inte skulle ha observerats i Kortedala utan forskarnas medverkan i projektet.

Direkt medborgarinflytande. I mindre, konkreta delprojekt med ett begränsat antal deltagare arbetar vi med direkt medborgardeltagande. Ett sådant, som f n ser ut att lyckas, är att anlägga ett koloniträdgårdsområde med möjlighet att bygga stugor i stadsdelens utkant. Här stödde vi oss på tidigare erfarenheter när vi utgick från att det bland invånarna fanns ett latent intresse för koloniträdgårdar. Eftersom detta intresse till sin natur är enskilt och inte leder till organisationer och påtryckningsgrupper på samma sätt som t ex fotbollsintresse, så

kommer det inte till uttryck av sig självt, utan måste på något sätt fångas upp. Genom att frågan ställdes i enkäten kunde vi verifiera att intresset fanns. Genom att inbjuda till ett offentligt möte kunde vi komma i kontakt med några av intressenterna, som sedan har utgjort samarbetspartners i arbetet med att få till stånd koloniområdet. Numera har denna grupp frigjort sig från projektet och bildat en förening. Det planarbete som nu pågår bedrivs i nära samarbete med föreningen, som också arbetar med att få fram pengar och påskynda delbeslut som rör koloniområdet.

I detta delprojekt har forskare aktivt verkat som pådrivare, eftersom detta är en sådan fråga som hamnar mellan olika tjänstemäns stolar och inte skulle ha kommit till stånd annars.

Ett annat delprojekt med försök till direkt inflytande från berörda hyresgäster gäller ombyggnaden av ett bostadshus. Detta delprojekt är ännu inte slutfört, men det ser idag mörkt ut för hyresgästerna. Deras önskemål går stick i stäv mot bostadsföretagets. Någon legitimitet för bostadsföretaget lär inte heller kunna uppnås. Detta är ett exempel på att medborgarinflytande måste bygga på att det finns en reell vilja hos den beslutande parten att tillgodose medborgarnas intresse. Vid försökets början fanns ett muntligt uttalat intresse från företrädare för företaget, ett allmännyttigt bostadsbolag. Under arbetets gång har lånerestriktioner införts för ombyggnader, vilka av olika skäl inte gäller detta hus och därför gör det särskilt angeläget för bostadsbolaget att här företa den genomgripande ombyggnad som hyresgästerna inte vill ha.

Kerstin Bohm skriver: "Slutsatsen blir, att vanligt folk nog skulle ha nytta och glädje av att svara på planeringsorganisationens inbiter till att delta i planeringen i *den mån som planeringen handlar om att tillgodose deras intressen*. När detta inte är fallet, och så tycks det vara i den historiska situation vi nu hamnat i, blir uppgiften för progressivt sinnade planerare att välja sida i den ständiga kampen om staden som handelsvara eller allemansrätt" (sid 138).

I fallet med ombyggnaderna har planerarna valt sida men det hjälper föga mot ägarintresset. När det gäller att anlägga koloniområden och bygga småhus finns det, än så länge i varje fall, inga ägarintressen att komma i konflikt med varför utsikterna till medborgardeltagande här är bättre. När det gäller konflikten om förtur till småhusen för kortedalaborna finns heller inget ägarintresse inblandat, här ligger avgörandet på politisk nivå - i kamp mellan regionala och lokala företrädare.

Medborgardeltagandet som en pedagogisk process. I projektet prövas också en annan typ av medborgardeltagande som inte bara gäller en enstaka fråga utan stadsdelen som helhet och möjligheterna för gemenskap mellan invånarna. I två skrivarcirklar har under etnologens ledning äldre, resp yngre kortedalakvinnor under en termin träffats en gång i veckan och till varje gång skrivit ner sina

tankar, erfarenheter och idéer om olika teman - boende, arbete, fritid, barnens situation, kultur o s v i Kortedala. Efter avslutade cirklar har dessa båda kvinnogrupper på eget initiativ tillsammans bildat en förening, Föreningen Kvinnor i Kortedala. De arbetar nu bl a med att få fram ett sim- och hälsobad. Ett bad fanns med i planerna när Kortedala byggdes, men har aldrig kommit till. Intressant är att vi i samtal och intervjuer fått indikationer på att intresset för ett simbad är mycket stort bland kvinnor och barn, men denna fråga har aldrig drivits av fritids- och politiska organisationer i Kortedala, som däremot kraftfullt har arbetat för en idrottshall och en gräsplan för fotboll - typiska mansintressen. Även här finner vi, liksom beträffande koloniträdgårdar, fenomenet att mera kollektiva intressen, som fotboll och tävlingsidrotter, som kräver organisationer, på olika nivåer har företrädare som driver dem - det finns partipolitiska motioner om idrottshallen, och fotbollsplanen ligger högt på fritidsförvaltningens prioriteringslista. Men det till sin natur enskilda intresset att simma och bada för motion och välbefinnande har hittills inte haft något organiserat språkrör, trots att det uppenbarligen omfattas av en mycket stor grupp människor. Inte heller frågan om odlingslotter och koloniträdgårdar, som till sin natur är privata intressen som först när de väl kommit till stånd kan utvecklas till kollektiva, har haft någon drivande kraft bakom sig innan projektet tog sig an dem.

Slutsatser av projektet

Ur forskningssynpunkt

Vi har nu fått ett halvårs förlängning för rapportskrivning efter att det konkreta projektet avslutades vid årsskiftet 1987/88. Det är välbehövligt, men ändå en kort tid särskilt som kunskapsinflödet alls inte kommer att upphöra. En mängd processer har ju satts igång i stadsdelen och rullar vidare oberoende av projektet. Småhusen, koloniområdet, kvinnoföreningen, ombyggnadsdiskussionerna är bara några exempel. Det är naturligtvis av största intresse att följa dessa processer.

Många av de intressanta forskningsproblem som alstras under projektets gång måste vi emellertid skjuta på framtiden eller överlåta på andra forskare. Jag ska ge ett aktuellt exempel på en sådan renodlad arkitekturfråga, som jag inom projektets ram bara kan snudda vid: det gäller den eviga frågan om vackert och fult - vad människor läser in i byggnader, vilka symbolvärden som finns och hur de förhåller sig till rent materiella gestaltungs-faktorer som form, färg, materialstruktur mm. Exemplet i Kortedala är arkitektbröderna Ahlséns bostadsområde på Decemborgsgatan, vars ombyggnad, tillsammans med ytterligare två ombyggnadsprojekt i andra delar av Göteborg av samma arkitekter, renderat bostadsföretaget Poseidon det s k "Grävskopspriset" av Föreningen för Byggnadsvård för att man fördärvat arkitektoniska detaljer och förändrat områdets

karaktär. Detta är en bedömning som helt uppenbart inte delas av det stora flertalet invånare i Kortedala. Att lägenheter slagits samman eller försvunnit p g a hissinstallationer och att hyran höjts väsentligt så att många människor tvingats lämna sina hem - den vanliga bilden vid ombyggnad av hus från 50-talet - det har upprört invånarna. Men redan vid de tidigaste boendemötena före ombyggnaden fanns det en sak som de boende var ganska eniga om - fasaderna måste snyggas upp och om man nu ändå skulle göra en dyr ombyggnad, så borde man göra om husens yttre ordentligt, så att området fick en bättre karaktär - gärna med tegel eller annat gediget material. Och nu efter ombyggnaden, när eterniten ersatts av rött och gult tegel och det lätta släta, något flyktiga uttrycket ersatts av ett tungt och mer kompakt, så anses området av kortedalabon i gemen ha blivit mycket snyggt.

Hur hanterar en estetiskt medveten, kulturhistoriskt engagerad arkitekt, som vill att medborgarna ska ha inflytande, en sådan fråga? Det måste handla om att tränga in i varför området uppfattas så olika av arkitekter och "vanligt folk", vad "vanligt folk" läser in i fasadernas uttryck och vad det betyder för dem. Arkitekten måste också analysera sin egen uppfattning och klargöra vad som är rent formalistiskt och vad som är förknippat med kulturhistorisk värde för en erkänd arkitekts verk - en värde som naturligtvis inte delas av människor utan särskild arkitektur- eller kulturhistorisk skolning. Det är också viktigt att vi arkitekter inser att också vi är utsatta för påverkan och modetänkande. Det är ofta bara en fråga om tidsförskjutning mellan vårt modetänkande och allmänhetens.

Utan att ha forskat i detta kan jag tänka mig att många människor som bott länge i Kortedala ser husen som uttryck för den bistra nödvändighet, som rådde när de byggdes - ett skriande behov av snabbt byggda bostäder till så låga kostnader som möjligt. Att sedan bröderna Ahlsén löste problemet på ett elegant och omsorgsfullt sätt förändrar inte saken. Bilden av nödvändighet och billighet, klasstämpeln om man så vill, överlagrar husens faktiska utseende, hurdant det än må vara. Det man nu vill ha, särskilt om man ska betala en massa pengar för det, är något som ser nytt och annorlunda ut och där det syns att de boende här har flyttat fram sina positioner.

Därför måste arkitekter, som både är måna om att värna estetiska och kulturhistoriska värden och menar allvar med medborgarinflytande, ge sig in i en grundlig pedagogisk dialog med både bostadsföretagen och invånarna för att försöka komma fram till en gemensam referensram med dem.

För mig har projektet varit ett intensivt, stressigt, frustrerande men mycket roligt arbete. Den största behållningen är den enorma mängd nya aspekter och frågeställningar som man har fått med sig i bagaget.

Ur planeringssynpunkt

Dessa slutsatser måste planerarna själva dra. Jag kan bara konstatera att de onda tungor, som vid projektets början menade att forskarnas egentliga funktion var att utgöra planeringsförstärkning för kommunen, grundligt har vederlagts av verkligheten. Förhoppningsvis har planeringen ur några synpunkter blivit kvalitativt bättre, mera verklighetsanknuten och lyhörd för invånarnas intressen, men den har absolut inte blivit snabbare och effektivare. Tvärtom har forskarnas medverkan ständigt inneburit fördröjningar och ifrågasättanden, frågor i stället för svar och en ovilja att acceptera givna planeringsförutsättningar. Detta är ju helt självklart forskarens uppgift. På samma sätt som när det gäller forskningen har planeringsarbetet härigenom komplicerats avsevärt eftersom det inte går att följa vedertagna metoder. Samtidigt har skillnaden mellan forskning och planering för mig som arkitekt kommit att framstå mycket klar och gjort att jag vid en viss tidpunkt kände mig nödsakad att renodla min forskarroll i förhållande till den lokala utvecklingsplan för stadsdelen, som utarbetas inom projektet: Som planerare måste man någon gång sluta att ställa frågor och bestämma sig för vissa givna förutsättningar för att kunna åstadkomma en plan. Som forskare kan man aldrig upphöra att ställa frågor, att söka ännu säkrare belegg för vad som är riktigt, kort sagt, att söka sanningen. De andra forskarna, som inte inom sig rymmer på båda dessa roller - forskaren och arkitekten/planeraren - upplevde av naturliga skäl inte denna kluvenhet och inte samma behov att deklarera att "i det här projektet är det forskaren i mig som gäller."

Lena Jarlöv

¹ Projektbeskrivning *Lokal utveckling i Kortedala, ansökan om forskningsanslag*, Stadsbyggnadskontoret i Göteborg, februari 1984, samt programkompletteringar oktober och november 1984.

² Åke Daun: *Storstadsmänniskorna kommer i kläm*, i *Strategi för gemenskap. Essäer om boendets och samvarons villkor*. Stockholm 1976.

³ Erik Büchert: *Velfaerd, levevilkår, livskvalitet... Et teoretisk bidrag til levevilkårsforskningen*. NordREFO 1981:3-4, Oslo.

⁴ Eva Sandstedt: *Nordiska läroböcker i kvalitativ metod*, recensionsartikel, *Sociologisk Forskning* nr 3 1986, sid 75-84.

⁵ Lewis Mumford: *The Myth of the Machine. Volume One. Technics and Human Development*. New York 1967 och *The Myth of the Machine. Volume Two. The*

Pentagon of Power. New York 1970. Erich Fromm: *Escape from Freedom*. New York 1942; *The Sane Society*. New York 1955 och *Den destruktiva människan*. Stockholm 1976. Herbert Marcuse: *One dimensional Man*. Boston 1964. Mihailo Markovic: *Att utveckla socialismen*. Stockholm 1971.

⁶ Irwin Altman och Carol M Werner, ed: *Home Environments. Human Behavior and Environment*. Advanced Theory and Research. Volume 8. New York och London 1985. Christina Redvall: *Bostadens estetik*, Göteborg, 1987.

⁷ Thomas Højrup: *Det glemte folk*. Statens Byggeforskningsinstitut, Hørsholm 1983.

⁸ Berth Danermark: *Bostadssanering, äldre och hälsa*. Socialmedicinska avd, Örebro läns landsting, Örebro 1985.

⁹ Lena Jarlöv: *Vad betyder olika faktorer i bostadsmiljön för efterfrågan på fritids-hus?* Fritidsboendekommitténs underlag nr 6, Bostadsdepartementet 1980; *Kvinnoperspektiv på fritidsboendet*. Kvinnovetenskaplig Tidskrift nr 1, 1982, sid 29-35 och *Boende och skaparglädje*. Doktorsavhandling i arkitektur, CTH 1982.

¹⁰ Ulf Bengtsson: *Lokal utveckling i Kortedala - en tillkomststudie*. Arbetsrapport, Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet, 1987.

¹¹ Kerstin Bohm: *Med- och motborgare i stadsplanering*. Stockholm 1985.

¹² Ole Reiter: *Planering för kvarboende. Bostadsförbättring områdesvis i Torpa, Jönköping*. T11:1984, BFR, Stockholm.

¹³ Marianne Wiktorin: *Kvarboende, återflyttning, utflyttning vid ombyggnad*. M1:1986, Statens institut för byggnadsforskning, Gävle. Eva Öresjö och Thomas Wikström: *Bostadssociala konsekvenser vid ombyggnad*. Stencil, avd för byggnadsfunktionslära, Arkitektursektionen, Lunds universitet 1986.

Eva Öresjö: *Äldre och stadsförnyelse*. Stencil, avd för Byggnadsfunktionslära, Lunds universitet 1986.